

Annex. Nota sobre un nou segell ANT·VEN de la producció amfòrica de Mas d'en Corts (Reus)

Piero Berni Millet⁷⁶

Presentem la notícia d'una nova marca en Pascual 1 procedent de l'important centre productor d'àmfores de Mas d'en Corts o Forn del Roquís⁷⁷ (JAC 90). La peça ens ha estat facilitada amablement per Albert Vilaseca (Cota 64) després que sortís publicat el nostre estudi general sobre l'*instrumentum inscriptum* de l'àrea occidental del Camp de Tarragona en el volum 3 d'aquesta mateixa col·lecció (Berni 2010). La novetat epigràfica resulta d'especial interès pels motius que exposarem a continuació, i ens permet seguir avançant, un esglau més, en el nostre coneixement sobre els processos productius i l'activitat humana individual i col·lectiva, en les formes d'organització i explotació d'aquest notable complex industrial altimperial.

El fragment superior de Pascual 1 (fig. 1) té registrada la sigla de la UE 2315. Pertany al conjunt de materials recuperats durant la intervenció arqueològica del 1998, que va dur a terme en extensió l'empresa arqueològica Cota 64, sota la direcció de Pilar Adiego i Albert Vilaseca (Vilaseca i Adiego 2002). La troballa se situa contextualment en la primera fase de vida, augustal i julioclàudia, del complex terrissaire altimperial.

El segell ANT·VEN apareix col·locat frontalment a la part alta del coll d'una àmfora Pascual 1 de producció local. La pasta ceràmica es reconeix, a primera vista, com la típica d'aquesta terrisseria i del territori circumdant de l'ager: to beix al nucli, engalba exterior de tonalitat blanc crema, i amb partícules de desgreixants de grandàries diverses que de vegades s'acompanyen de nòduls vermellorsos.⁷⁸ Les lletres del segell tenen escàs relleu, com passa en altres marques en àmfora recollides en aquest lloc. Tot i això, el text es deixa llegir amb facilitat excepte en la part final, on hi ha una llacuna que afecta l'última lletra N, parcialment impresa. Lle-

gim dues paraules abreujades d'iguals dimensions, ANT i VEN, separades per un signe de puntuació arrodonit, situat just al centre del camp d'escriptura, i amb una certa representació de simetria per la manera de distribuir els nexes N^T i V^E (a l'interior) i les lletres soltes A i N (a l'exterior).

La lectura *Ant()* *Ven()* sembla registrar els *duo nomina* d'un personatge de condició lliure. L'absència de lletra prenominal sol ser indicativa d'una figura femenina, però el llenguatge fosc i privat dels segells en àmfora no ha de cenyir-se de forma estricta a aquesta regla onomàstica (Berni 2008, 129), per la qual cosa hi ha la possibilitat que hagués estat omesa a propòsit a causa de la limitació d'espai que imposa el reduït camp d'escriptura.⁷⁹ Les dues paraules abreujades donen joc a diverses solucions per al desenvolupament complet del nom del personatge, com podria ser l'opció més fàcil d'un *Ant(onius)* *Ven(ustus)*, però no hi ha cap testimoni que coincideixi amb aquest nom en el repertori onomàstic de la zona de Tàrraco. Entre els gentilicis amb més arrelament de l'epigrafia monumental es troben *Anteius*, *Antistius* i *Antonius*, entre els quals abunden els dos últims.⁸⁰

Dins de les produccions de Pascual 1 de Mas d'en Corts es coneixen dues peces segellades en la mateixa posició frontal del coll del recipient, a l'altura de l'arrencada superior de les nanses, com és el costum en els tallers del litoral meridional català (Berni 2010, 168). La mala qualitat d'aquestes empremtes, en les quals falta la major part del text per fractura o deficient impressió, ens va portar a proposar una lectura ambigua i dubtosa per a dos segells d'aquesta mateixa sèrie epigràfica (Berni 2010, núm. 145 a1 i a2). L'exemplar fragmentat [---]N (fig. 2) pertany a la UE 2011, i per les seves propietats petrològiques s'identifica amb les pastes locals de la terrisseria: «superfície beix-clar; interior beix-marronosa amb nombroses partícules desgreixants de tamanys diversos»⁸¹ (fig. 2).

D'iguals característiques és l'altra peça de la UE 2114, en cartel·la rectangular completa, però amb les lletres lleument apreciables pel seu escàs relleu en el recorregut final del punxó marcador (fig. 3). Havíem proposat restituir el text per [QF]VLN?, davant el que

76. Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). Investigador del subprograma Juan de la Cierva del Ministeri de Ciència i Innovació.

77. Massó 1978; 1998; Vilaseca i Adiego 2002; Gebellí 2007; Cabrelles 2008.

78. Per a més precisió, segons l'informe de la nostra col·lega Anna Gutiérrez García-Moreno, de la Unitat d'Estudis Arqueomètrics de l'ICAC, la pasta ceràmica es presenta amb l'observació feta amb una lupa binocular ZEISS a 18x amb les següents característiques petrològiques: «Fragment ceràmic de color ocre, fractura fina, textura lleugerament sorrenca i pasta dura, relativament depurada. Presenta una coccio molt homogènia en atmosfera oxidant i partícules desgreixants de mida mitjana. Aquest està compost per abundants grans de quars i quarsites de mida mitjana (0,05-0,5 mm), tot i que amb alguns exemples de fins a 1-1,25 mm. També s'hi observen partícules ferruginoses molt arrodonides de granulometria molt diversa (des de 0,05 a 1 mm) disperses per la pasta, i flocs esporàdics de mica negra de mida mitjana (0,5 mm). La seva argila presenta un contingut calcarí significativament alt. La superfície exterior presenta una patina de color ocre groguenc, que es diferencia del color de la pasta, molt característica.»

79. Dos exemples provats de *duo nomina* masculins són IVLI·ANICETI i IVLI·THEOPHIL, tots dos a la producció de Pascual 1 de Sant Boi de Llobregat (Pascual 1991, 113 i 114).

80. Cf. índexs *RIT*.

81. Segons la descripció ocular de Cabrelles 2008, 36-37.

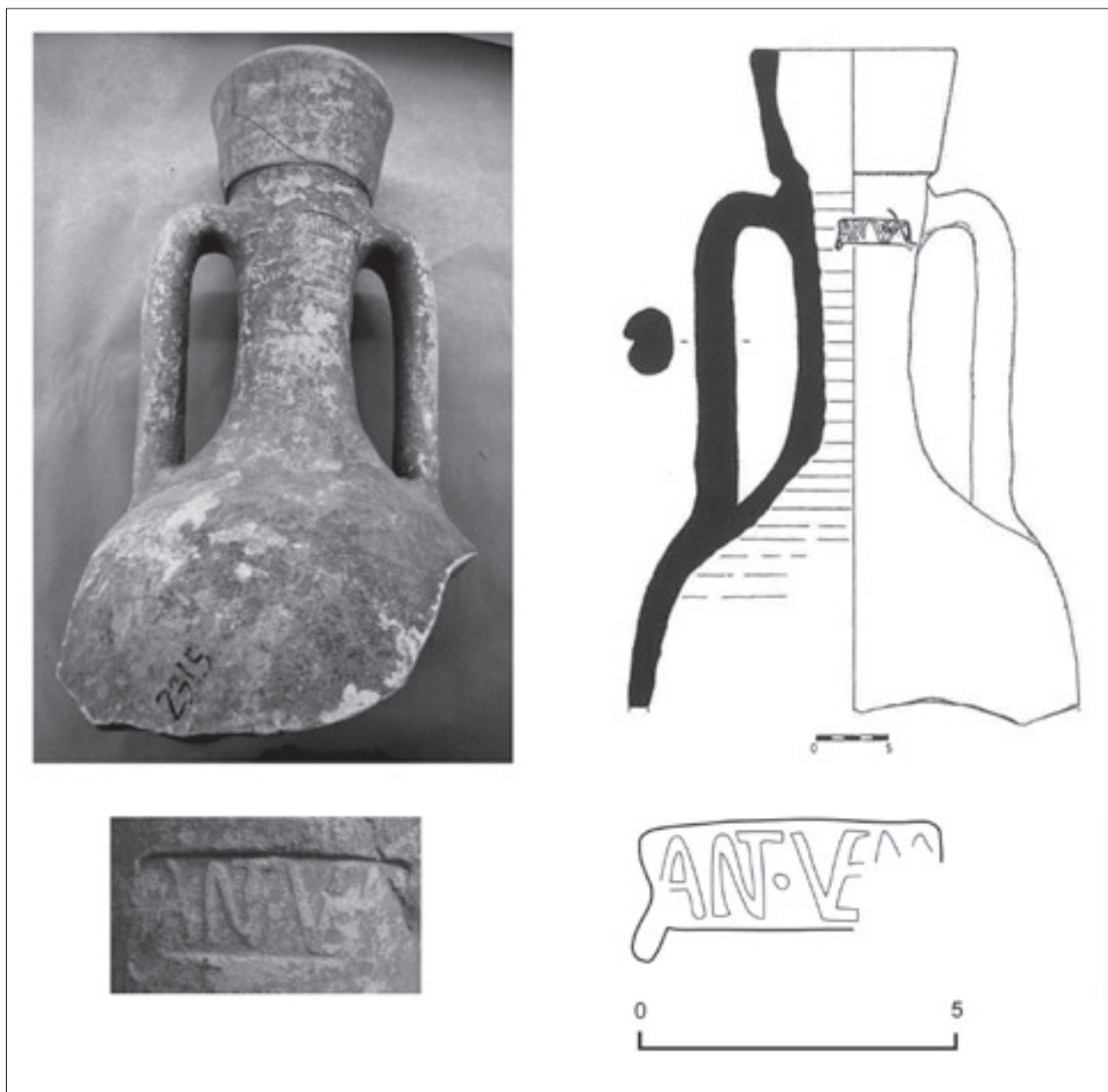

Figura 1. Segell ANT·VEN sobre coll d'àmfora Pascual 1 (UE 2315). Dibuix àmfora: gentileza d'A. Vilaseca.

pogués ser un nexa $v^{\wedge}L$, com a possible abreviació del gentilici *Fulvius*, ja que aquest és un element onomàstic representatiu en les àmfores de vi tarragoní. Ara, gràcies a la novetat que aquí presentem, totes aquestes llacunes s'aclareixen, i es confirma que es tracta de tres exemplars ANT·VEN de la mateixa sèrie epigràfica sobre colls de Pascual 1 (fig. 3).

El tipus d'àmfora Pascual 1 té un ampli reconeixement científic gràcies a les aportacions de Ricardo Pascual (1977), André Tchernia (1971), Jordi Miró (1998), i de tants altres investigadors fins al dia d'avui. Des d'un inici es donava per fet que fos un tipus d'envas gairebé exclusiu de la Laietània, per l'indici arque-

ològic i perquè hi tenia el seu origen la major part del material epigràfic catalogat en l'índex d'estampilles de Pascual (1991). Prospeccions i estudis posteriors han confirmat que també es va produir a la província de Tarragona, concretament en els forns de l'Aumedina (Tivissa, Ribera d'Ebre) i al Mas del Catxorro (Benifallet, Baix Ebre). A la terrisseria de l'Aumedina la seva presència és significativa per la quantitat de material recollit⁸² i per l'existència de rebutjos de coccio pertanyents a aquesta forma (Pascual 1960, 338; Tchernia 1976; Nolla *et al.* 1979, 151-153; Revilla 1993). No menys important és la producció del jaciment de Benifallet, on l'any 1988 els arqueòlegs Pere Izquierdo i

82. A tall indicatiu, representa el 42,9 % dels tipus amfòrics fabricats en aquesta terrisseria, segons Revilla 1995, 41.

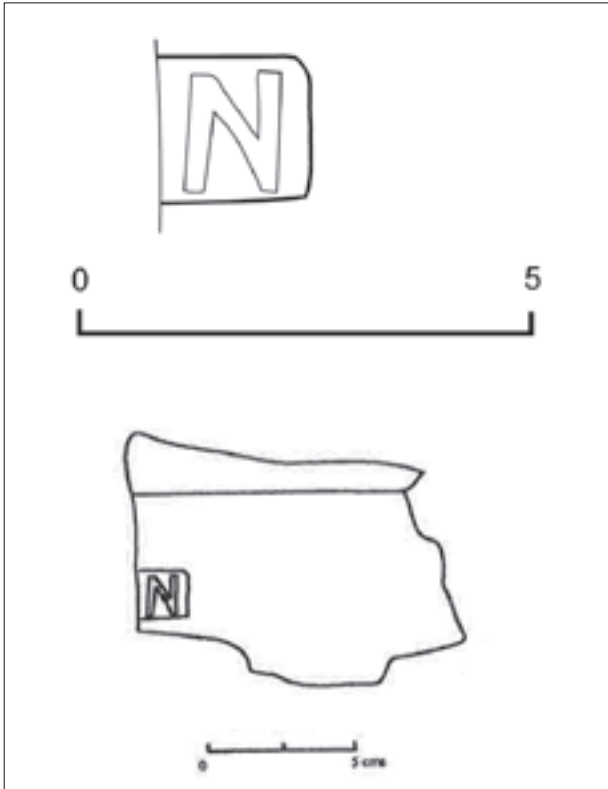

Figura 2. Segell [ANT·VE]N sobre un petit fragment de coll d'àmfora Pascual 1 (UE 2011). Dibuix àmfora: Cabrelles 2008.

Víctor Revilla van poder contemplar *in situ* com les obres d'un pont havien seccionat parcialment un testar d'àmfores de la forma Pascual 1 (Izquierdo 1993).

Pel que fa al Camp de Tarragona, aparentment, sempre s'ha dit que la Pascual 1 no es fabrica en les terrisseries situades a la dreta del Francolí, on sobresurten les formes Dressel 2-4. Però, certament, com ha suggerit Víctor Revilla (1995, nota 160), les condicions de la investigació d'aquests llocs obliga a la prudència. Un referent a tenir en compte el proporciona la vil·la romana del Vilarenc (Calafell, Baix Penedès), situada al nord de Tàrraco, on la Pascual 1 es va fabricar simultàniament al costat d'altres tipus (Palet *et al.* 1990), però altres llocs d'aquesta zona limiten la seva producció a la Dressel 2-4, cas de la Clota (Creixell, Tarragonès) (Vilaseca i Carilla 1995) i Tomoví (Albinyana, Baix Penedès) (Sabaté 1987). No obstant això, a la zona que ens ocupa, l'escassetat aparent de Pascual 1 és evident en el registre arqueològic enfront de les formes representatives Dressel 2-4 i Dressel 7-11. Fins i tot sembla escassa davant la producció d'Oberaden 74, si prenem en consideració les recents novetats del taller de la Canaleta (Vila-seca) (JAC 143), que compta amb una indústria significativa d'àmfores de base

plana, en proporcions importants, per a època d'August. Pere Gebellí (2007, 110) planteja la possibilitat de fabricació de Pascual 1 en uns pocs tallers del Camp de Tarragona. Assenyala principalment la Canaleta per les propietats físiques d'uns materials ceràmics que, segons la seva experiència de camp, es corresponen amb el que es produeix en aquest territori.⁸³ També ens diu que ha vist Pascual 1 de producció probablement local en els nivells augustals del teatre romà de Tàrraco i en un context julioclaudi de la plaça de la Font a la ciutat romana, on algunes d'aquestes peces li semblen ser originàries de la Canaleta per les seves pastes.

La fabricació de Pascual 1 a Mas d'en Corts està avalada, sens dubte, amb el cas aquí exposat, i per la quantitat de fragments d'àmfores que s'han recollit en el transcurs de l'excavació de 1998. Però la forma amfòrica més representativa a la *figlina* és la Dressel 2-4 segons les estratigrafies, amb més del 80 % sobre el volum total ja en temps d'August, i gairebé un 92 % en època julioclàudia (Cabrelles 2008, 35). La baixa presència de Pascual 1 s'ha interpretat com un indicador per suggerir una arrencada retardada de les produccions de contenidors vinaris a Mas d'en Corts (Cabrelles 2008, 35), donant la raó als qui defensen que l'inici de l'exportació vinícola a gran escala al Camp de Tarragona és posterior al de la Laietània en el temps (Jàrraga 1995; Gebellí 1996, 78). Aquesta particularitat econòmica podria entendre's com el resultat d'una expansió diferent de l'activitat vinícola en el conjunt de la província. Si a la costa central de la Laietània el fenomen vinícola adquireix gran rellevància des de mitjan segle I aC, en el cas del territori de Tàrraco els indicis materials actuals apunten al final del principat d'August. En concret, a l'últim quart del s. I aC, quan la Pascual 1 coexistiria en aquestes terrisseries al costat d'una proporció, potser, majoritària de l'Oberaden 74, encara que el predomini global de la Pascual 1 seria més prolongat davant d'aquesta última, pel fet d'exportar-se conjuntament amb la Dressel 2-4 ja en les dècades inicials del segle I dC.

Entre les Dressel 2-4 produïdes en aquesta terrisseria tenim un segell fragmentat A[---] sobre un coll amb vora (Berni 2010, núm. 130), que va ser recollit a la UE 2109 amb dues marques locals col·locades en igual posició i sobre el mateix tipus d'envàs:⁸⁴ MCLO-MA? (Berni 2010, núm. 138 a1), Q[---]MODES[TI] (Berni 2010, núm. 152 a1). Totes aquestes peces tenen en comú un llavi de perfil arrodonit (en un cas, lleugerament triangular) d'escassa altura i poc sortint. Morfològicament, aquesta variant de llavi presenta uns trets menys evolucionats que les formes típiques julioclàudies (llavi més alt, més sortint i lleugerament exvasat),

83. Color interior beix, desgreixant petit (gris i blanc), engalba groguenca (Gebellí 2007, 109-110).

84. També es van localitzar en aquest estrat UE 2109 altres segells amfòrics fabricats a la Laietània, com hem posat de manifest, amb certa sorpresa, en el nostre treball anterior (Berni 2010, 166).

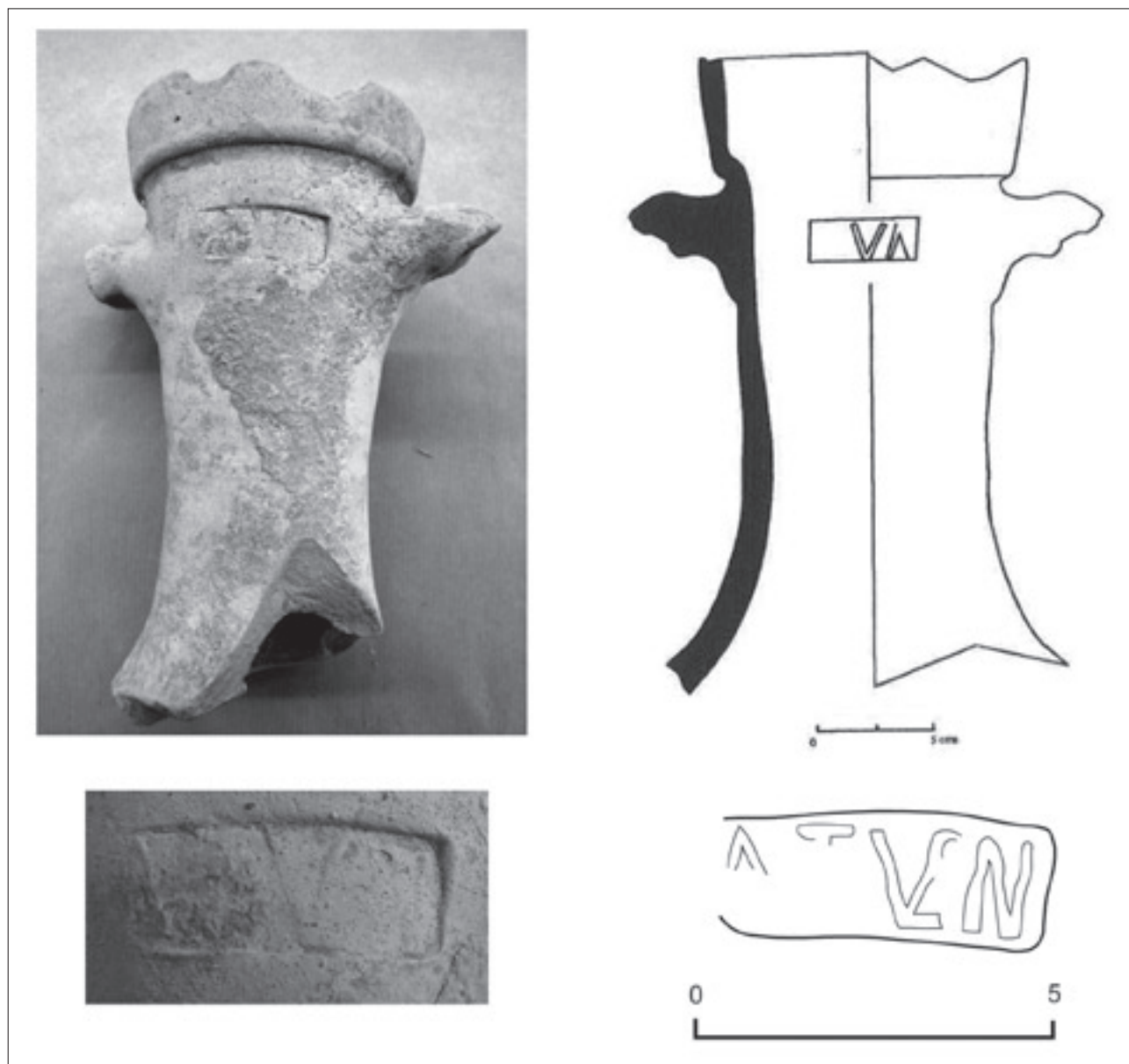

Figura 3. Segell ANT·VEN sobre coll d'àmfora Pascual 1 (UE 2114). Dibuix àmfora: Cabrelles 2008.

la qual cosa pot ser indicativa d'una fase primigènia en la fabricació d'aquesta imitació de tradició itàlica. La producció d'aquest tipus amfòric a la Tarraconense sembla iniciar-se cap al canvi d'era, i es fabrica conjuntament amb la Pascual 1 per un curt període de temps, fins a esdevenir el principal recipient vinari ja des d'època de Tiberi.

Dins d'aquest marc històric, resulta d'especial interès el cas concret del segell fragmentat en la Dressel 2-4 que acabem d'esmentar. En la seva il·lustració (fig. 4) s'observa encara part d'una segona lletra que, pels traços conservats, es pot entendre com el producte d'un nex $N^{\wedge}T$, amb la qual cosa la porció $AN^{\wedge}T[---]$ coincideix per forma i dimensions amb el text inicial ANT·VEN de les tres àmfores Pascual 1. No és casual, referent a això, descobrir la mateixa marca en dos recipients vinaris de diferent disseny. En la producció

amfòrica laietana solia passar amb força freqüència en multiplicitat d'envasos (Tarraconense 1, Pascual 1, Dressel 2-4). Una situació anàloga es coneix amb la marca TIBISI a l'Aumedina, al coll sobre Pascual 1, Dressel 2-4 i Dressel 7-11, o amb CMVSSIDINEP a Mas del Catxorro, al coll de Pascual 1, Dressel 7-11 i Oberaden 74.

El fet de trobar registrat el nom del personatge *Ant()* *Ven()* en Pascual 1 i Dressel 2-4 és de gran importància. En primer lloc, perquè demostra que a Mas d'en Corts va existir una producció simultània d'aquestes dues classes de recipients vinaris. Potser per això s'ha de tenir present una cronologia més tardana per a l'aparició de la Pascual 1 dins de la fase inicial de l'activitat de la terrisseria. També és important assenyalar que aquest solapament és útil per individualitzar i reconèixer els trets tipològics que defineixen les primeres Dressel 2-4

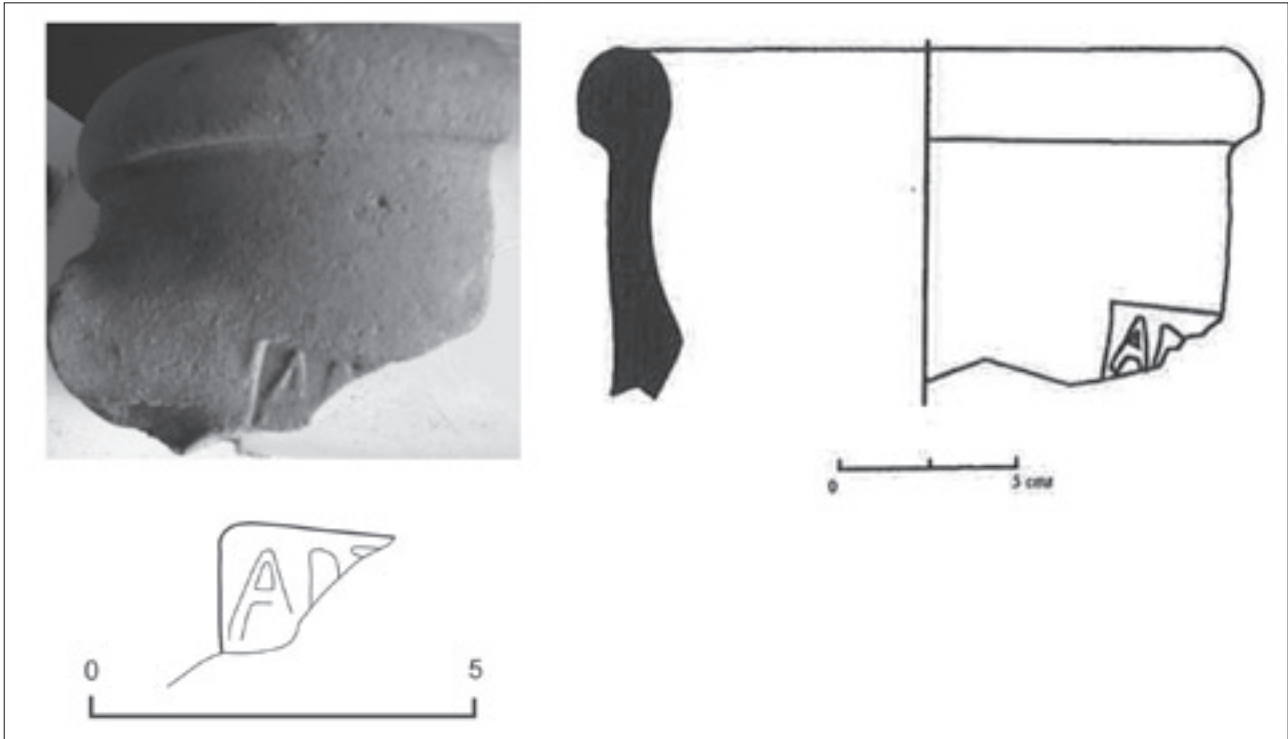

Figura 4. Segell ANT[-VEN] sobre coll d'àmfora Dressel 2-4 (UE 2109). Dibuix àmfora: Cabrelles 2008.

del Camp de Tarragona. Amb aquesta relació també s'estableix la maduresa d'un model de producció agrícola capaç de produir i exportar vi massivament per respondre a la demanda de noves tendències de mercat que exigeixen l'adopció de la diversitat morfològica per posar un producte en centres de consum concurrents. En el cas concret de la Dressel 2-4, produïda en nombrosos tallers i que perdura dins del segle I dC, la seva adopció i consolidació es pot entendre per la necessitat progressiva de canalitzar la producció del vi de Tàrraco cap al gran mercat competitiu de la capital de l'Imperi.

Bibliografia

- BERNI MILLET, P. 2008: *Epigrafia anfòrica de la Bètica. Nuevas formas de análisis*, col·lecció Instrumenta 29, Barcelona.
- 2010: «3.3. Epigrafia sobre *amphorae*, *tegulae*, *imbres* i *dolia* a l'àrea occidental del Camp de Tarragona», a: GOROSTIDI, Diana. *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes*, Documenta 16, Tarragona, 153-210.
- CABRELLES, I. 2008: «El taller de Mas de Corts (Reus, Baix Camp) i la indústria terrissaire d'època alt-imperial a l'ager Tarraconensis», Barcelona. [Treball d'investigació inèdit per a la obtenció del Diploma d'Estudis Avançats dirigit per J. Remesal]
- GEBELLÍ, P. 1996: «Un nou centre productor d'àmfores al Camp de Tarragona. El forn de la Canaleta i el segell PHILODAMVS (Vila-seca, Tarragonès)», *Butlletí Arqueològic* 18, 69-96.
- 2007: *El Roquís (Reus, Baix Camp). Una bòbila romana a l'ager de Tàrraco. Poblament rural, producció ceràmica i comerç a les nostres contrades en època romana*, Rosa de Reus 124, Reus.
- IZQUIERDO, P. 1993: «Un nou centre productor d'àmfores al Baix Ebre: el mas del Catxorro de Benifallet», a: *Homenatge al Prof. Miquel Tarradell*, Barcelona, 753-765.
- JÁRREGA, R. 1995: «Les àmfores romanes del Camp de Tarragona i la producció de vi tarraconense», *Revista d'Arqueologia de Ponent* 5, Lleida, 179-194.
- MASSÓ, J. 1978: *Reus. Prehistòria i Antiguitat*, Ajuntament de Reus, Reus.
- 1998: «Dades sobre la producció d'àmfores de vi romanes en el sector occidental del Camp de Tarragona», a: *Segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, Badalona, 283-288.
- MIRÓ, J. 1988: *La producción de ánforas romanas en Cataluña. Un estudio sobre el comercio del vino en la Tarraconense (siglos I a.C.- I d.C.)*, BAR International Series 473, Oxford.
- NOLLA, J. M.; PADRÓ, J.; SANMARTÍ, E. 1979: «Algunes consideracions sobre el forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)», *Informació Arqueològica* 30, 151-153.
- PALET, J. M.; POU, J.; REVILLA, V. 1990: «Vil·la romana d'El Vilarenc, Calafell (Baix Penedès). Campanyes 1988-1989», *BolArqTarr* 12, època v, 197-204.

- PASCUAL, R. 1960: «Centros de producción y difusión geográfica de un tipo de ánfora», a: *Actas del VII Congreso Nacional de Arqueología*, Barcelona, 334-345.
- 1977: «Las ánforas de la Layetania», a: *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque de Rome 27-29 mai 1974*, École Française de Rome, Roma, 47-96.
- 1991: *Índex d'estampilles sobre àmfors catalanes*, Cuadernos de Arqueología 5, L'Estaqüerot, Barcelona.
- PORTA, J. A. 1969-70: «Restos romanos en Creixell», *BolArqTarr* LXIX-LXX, època IV, 133-134.
- REVILLA, V. 1993: *Producción cerámica y economía rural en el Bajo Ebro en época romana. El alfar de l'Aumedina, Tivissa (Tarragona)*, col·lecció Instrumenta 1, Barcelona.
- 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C. - III d.C.)*, Cuadernos de Arqueología 8, L'Estaqüerot, Barcelona.
- RIT = ALFÖLDY, G. 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín.
- SABATÉ, G. 1987: «Algunes troballes arqueològiques als voltants de la vila del Vendrell», *Miscel·lània Penedesenca* x, 25-30.
- TCHERNIA, A. 1971: «Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire», *Archivo Español de Arqueología* 44, 38-85.
- 1976: «L'atelier d'amphores de Tivissa et la marque Sex Domiti», a: *Mélanges offerts à Jacques Heurgon*, Roma, 973-979.
- VILASECA CANALS, A.; ADIEGO ERAÑA, P. 2002: «El centre de producció ceràmic de les Planes del Roquís, Reus (Baix Camp)», *Citerior* 3, 209-230.
- VILASECA CANALS, A.; CARILLA SANZ, A. 1995: «El yacimiento de La Clota», a: *Actas del XXIII Congreso Nacional de Arqueología*, Elx, 209-218.